

بررسی تأثیر گرایش به مساجد بر گرایش به ایثارگری (مورد مطالعه: شهر نشینان استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۳۹۳)

نویسندگان: اصغر میرفردی^۱، هومان دانش‌پذیر^۲، فروغ فرجی^۳، افسانه رشیدی‌زاده^۴

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۴/۶/۱۷

تاریخ دریافت: ۹۴/۴/۲۰

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هجدهم، شماره ۶۷، تابستان ۱۳۹۴

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه بین گرایش به مسجد و گرایش به ایثارگری در مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد بوده است. این پژوهش با استفاده از روش پیمایشی در سال ۱۳۹۳ و با نمونه آماری ۳۸۴ نفر از افراد ۱۸ ساله و بالاتر مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد (سه شهر یاسوج، دهدشت و گچساران) به روش نمونه‌گیری تصادفی از نوع طبقه‌ای - چند مرحله‌ای انجام شد. ابزار گردآوری، پرسشنامه محقق ساخته بوده که جهت تعیین اعتبار آن از اعتبار صوری و جهت تعیین پایایی از همسانی درونی با ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج این پژوهش با استفاده از همبستگی پیرسون نشان داد که بین گرایش به مسجد و گرایش به ایثارگری در سطح ۹۹ درصد رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد. در رگرسیون چندمتغیره نیز ۲۳ درصد از واریانس متغیر گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری، به‌وسیله عامل گرایش به مسجد تبیین شده است. همچنین رابطه بین میزان تحصیلات پاسخگویان و گرایش به ایثارگری معنادار و معکوس بوده است. رابطه بین سن پاسخگویان و میزان گرایش به ایثارگری معنادار نبوده است. ضمن اینکه بین میزان گرایش به ایثارگری و شهادت‌طلبی با توجه به وضعیت تأهل و جنسیت افراد تفاوت معناداری وجود نداشت.

واژگان کلیدی: مسجد، ایثارگری، شهادت‌طلبی، کهگیلویه و بویراحمد، ایران

۱. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه یاسوج، (نویسنده مسئول). mirfardi@gmail.com

۲. دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی دانشگاه خوارزمی و مدرس دانشگاه. hdaneshpazir@yahoo.com

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی از دانشگاه یاسوج

۴. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یاسوج

۱- مقدمه و بیان مسئله

حکایت مسجد تا قرن نوزده میلادی، حکایت هم پیمانی و هم زبانی معنا و فرهنگ در بستر جامعه بوده و نظام معرفتی جامعه بر ساخته نظام معنایی مسجد بود (رستگار، ۱۳۸۷، ص ۱۴). حضور و فعالیت در مسجد به عنوان یک مکان معنوی، بخشی از ارزش‌ها و به نوبه خود جزئی از فرهنگ است. یکی از ارزش‌های مکتب اسلام خاصه مذهب تشیع، فرهنگ ایثار و شهادت است. ایثار و شهادت به عنوان یک ارزش والای الهی - اسلامی منبع عظیمی از سرمایه‌های اجتماعی را در جامعه اسلامی تشکیل می‌دهد. فداکاری، ایثار و گذشت مقوله‌ای است که فراتر از زمان و مکان در وجود سرنوشت پاک باری تعالی نهفته بوده است و با تولد انسان ابوالبشر روح فداکاری، ایثار و گذشت در او دمیده شده به همین جهت می‌توان مصداق‌های فراوانی از ایثار و گذشت را در طول تاریخ در نظر گرفت. (شمخانی، ۱۳۹۰، ص ۲۶۳)

شهادت نیز یکی از حقایق قرآنی است که در موارد متعدد یاد شده و دارای معانی وسیعی است. قرآن کریم در سوره مبارکه نساء آیه ۳۳ می‌فرماید: «به‌درستی که خداوند بر همه چیز گواه و شاهد است». در مرتبه بعد، شهادت از ویژگی‌های پیامبر و ملائکه‌الله است به همین ترتیب در سوره مبارکه احزاب آیه ۴۵ می‌فرماید: «ای پیامبر ما تو را فرستادیم تا شاهد همگان و مژده دهنده دوستان و ترساننده دشمنان باشی». ایثار و شهادت همواره یکی از ارزش‌های والای الهی در مکتب اسلام است و در آیات متعددی از قرآن بر این مقوله تأکید شده است. به‌گونه‌ای که در پاره‌ای از موارد باری تعالی، شهدا را در زمره پیامبران و کسانی می‌داند که روزی بی حساب به آن‌ها عطا فرموده است.

از سویی جوامع مختلف علاوه بر این که نیازمند نیروی انسانی متخصص در زمینه‌های تجربی و علمی هستند به افرادی که برای دفاع از جان و مال و ناموس کشور خود حاضر هستند جان‌فشانی کنند نیز نیاز مبرم دارد. غالباً در همه جوامع چنین افرادی که برای دفاع از آب و خاک از جان خود دریغ نمی‌کنند بسیار پیدا می‌شوند ولی آنچه که جامعه اسلامی خاصه شیعه را از دیگر جوامع متمایز می‌کند فرهنگ شهادت‌طلبی و ایثار است.

در جوامع غیر اسلامی، ایثار و از خودگذشتگی افراد صرفاً جنبه این دنیایی دارد و عمل ایثار آن‌ها معطوف به حفظ آب و خاک کشور خویش است، لیکن در جوامع اسلامی به‌ویژه شیعه مذهب، دفاع از آب و خاک صبغه الهی دارد بدین معنی که جهاد و دفاع برای رضای خدا و حراست از دین و ارزش‌های والای فرامادی صورت می‌پذیرد؛

به عبارت دیگر دفاع و جهاد در راه خدا رنگ خدایی دارد.

انتقال فرهنگ ایثار و شهادت طلبی از نسلی به نسل دیگر به ابزار و وسایلی چند نیاز دارد تا در جامعه نهادینه شود. نهادهای مختلفی می‌توانند در این باره نقش ایفا کنند که از جمله می‌توان به نهاد خانواده، مدرسه، مسجد و... اشاره کرد.

در بسیاری از غزوات نقطه آغاز حرکت سپاه اسلام، مسجد بوده است. در جنگ‌های متعدد صدر اسلام، مبدأ شکل‌گیری و حرکت بسیاری از موارد، مسجد بوده است. مثلاً پیش از جنگ خندق، پیامبر در مسجد با صحابه و عموم مردم مشورت کردند و علی (ع) پیش از جنگ‌ها در خطبه‌هایی پس از نماز، مردم را به جنگ با دشمن فرا می‌خواندند. (مهدی‌نژاد و مشایخی، ۱۳۸۹، ص ۶۸)

پس نمی‌توان از کارکردهای متفاوت مسجد، صرف اینکه مکانی برای عبودیت و پرستش خداوند است، چشم‌پوشی کرد (فاضلی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۴). از جمله این فعالیت‌ها می‌توان به تربیت نیروهای انسانی در راستای حفظ و صیانت از آب و خاک و دین این مرز و بوم اشاره کرد. بدون شک تحقق و بقاء نظام جمهوری اسلامی ایران مرهون فداکاری و جان‌نثاری شهیدانی است که در جریان انقلاب و جنگ تحمیلی برای پاسداری از ارزش‌های والای انسانی - اسلامی به دیدار حق شتافتند.

اکنون، این سؤال مطرح است که چگونه می‌توان در جهت تحقق ارزش‌هایی مانند شهادت طلبی، ایثارگری و... حرکت کرد تا هویت دینی و اسلامی جامعه حفظ و گسترش یابد؟ یکی از کانون‌های اصلی تربیت معنوی و هدایت جامعه به سوی ارزش‌های اسلامی، مساجد هستند. مسجد به‌عنوان مرکز جماعات مذهبی و معبد مسلمانان از صدر اسلام تاکنون نقش برجسته‌ای در حفظ و گسترش دستاوردهای اسلام داشته است. مسجد در اسلام از اهمیت و عظمت والایی برخوردار است و آیات و روایات فراوانی بر حضور مسلمانان در آنجا و مشارکت در امور آن تأکید دارند. مسجد نماد تمدن و شهر اسلامی به حساب می‌آید و نقش‌ها و کارکردهای گوناگونی در جامعه به عهده دارد. به بیان دیگر، به نظر می‌رسد در کنار دیگر نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط (خانواده، آموزش و پرورش، صدا و سیما و...) مسجد با توجه به کارکردهای آشکار و پنهانی که دارد مکانی قابل اطمینان برای انتقال و نهادینه کردن ارزش‌های والای انسانی به‌ویژه فرهنگ شهادت و ایثارگری به افراد جامعه اسلامی باشد که شناخت این نقش در مناطق مختلف جامعه نیازمند بررسی علمی است.

بنابراین این پژوهش به دنبال بررسی رابطه بین گرایش به مساجد و گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری بوده است و به‌طور کلی، هدف از پژوهش حاضر شناسایی

رابطه بین گرایش به مساجد و گرایش به ایثارگری و شهادت‌طلبی در بین شهرنشینان استان کهگیلویه و بویراحمد است.

۲- مرور ادبیات نظری

۲-۱- گفتمان‌های مسجد در ایران

فاضلی (۱۳۸۹) با نگاهی تاریخی چهار نوع گفتمان مسجد در ایران را بر می‌شمرد: (۱) گفتمان سنتی که در صدر اسلام وجود داشته است (۲) گفتمان سکولار که به دوره پهلوی اشاره دارد (۳) گفتمان ایدئولوژیک انقلابی که با تشکیل نظام جمهوری اسلامی ایران آغاز شده است (۴) گفتمان ایدئولوژیک انتقادی که از سال ۱۳۷۶ شکل گرفته است؛ اما گفتمانی که در این پژوهش بیش تر مورد توجه قرار می‌گیرد گفتمان ایدئولوژیک انقلابی است.

این گفتمان بر اساس قرائت روشن‌فکران دینی مانند شریعتی و رهبران مذهبی انقلاب اسلامی به‌ویژه امام خمینی (ره) به وجود آمد. ریشه‌های این گفتمان در قرائت سیاسی و ایدئولوژیک از اسلام استوار است. شریعتی با نقد اسلام سنتی و اسلام سکولار، اسلام ایدئولوژیک را مطرح می‌کند و می‌نویسد:

«اسلام را دو تکه کرده‌اند یک تکه‌اش را به‌صورت احکام عبادی و مراسم و شعائر ناآگاهان تکراری موروثی، برای عوام عقب مانده، در تکیه‌ها و روضه‌ها و دوره‌ها. یک تکه‌اش به‌صورت رشته‌های تخصصی علمی و مدرسه‌ها و به قول بعضی، برای «اهل فن» اسلام فنی... اما مذهب به‌عنوان ایدئولوژی، عقیده‌ای است که آگاهانه و بر اساس نیازها و ناهنجاری‌های موجود و عینی و برای تحقق ایده‌آلهایی که برای رفتن به طرف آن ایده‌آل، این فرد، این گروه و یا این طبقه، همواره عشق می‌ورزد، انتخاب می‌شود. (به نقل از زکریایی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۴)

در نگرش امام خمینی، مسجد باید به کانون فعال سیاسی، اجتماعی و عبادی تبدیل شود. ایشان در صحیفه نور جلد ۱۸ صفحات ۶۸ و ۶۷ بیان می‌کند:

«اسلام منزوی در مساجد بود، با اسم اسلام، اسلام را منزوی کردند. در چهار دیوار مساجد، مساجد بی‌تحرك. این مسجدالحرام و مساجد در زمان رسول اکرم (ص) مرکز جنگ‌ها و سیاست‌ها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بوده و این طور نبوده است که در مسجد پیغمبر (ص) همان مسائل عبادی نماز و روزه باشد. مسائل سیاسی‌اش بیش تر بوده. هر وقت می‌خواستند اشخاص را بسیج کنند برای جنگ‌ها، از مسجد شروع می‌کردند. مع‌الاسف در دنبال تبلیغات از صدر اسلام یعنی بعد از یک مدتی

تا زمان ما، مساجد یک مساجدی شده بود که اسلام در آنجا محکوم می‌شد. محکوم کردن اسلام به این نیست که کسی بگوید من اسلام را محکوم می‌کنم. محکوم کردن اسلام به این است که آن چیزی که اسلام می‌خواهد در مسجد زیر پا گذاشته شود.» (خمینی، ج ۱۸، صص ۶۷-۶۸)

عزیزی (۱۳۷۶) در کتاب «فضایل و آثار مسجد در آینه قرآن و حدیث» با بررسی متون دینی، تاریخی، ادبی و بررسی در تعبیری از کلام بزرگان، احادیث و آیات الهی و هم‌چنین رهبران انقلاب اسلامی مجموعه‌ای از عبارات درباره مسجد گردآوری کرده است. این عبارات به خوبی زبان تبلیغی، فرم انقلاب و محتوای ایدئولوژیک «گفتمان ایدئولوژیک انقلابی مسجد» در سال‌های اخیر را نشان می‌دهد.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت مسجد: ۱- بزرگ‌ترین پایگاه انقلابیون در طول تاریخ ۲- مرکز اعزام نیرو به جبهه ۳- مرکز کمک به جبهه‌های حق علیه باطل ۴- پایگاه فرهنگی و تربیتی اسلام ۵- مرکز فقه و فقاقت و بیان حلال و حرام ۶- پایگاه اخلاق و چگونگی آداب معاشرت ۷- مکان تدریس، تفسیر قرآن، فلسفه و اصول ۸- مرکز پرستش خالصانه ۹- مرکز رسیدگی به گرفتاری روحی، اجتماعی و اقتصادی مردم ۱۰- پناه‌گاه فقرا، مستمندان و مسلمین و... بوده است. (فاضلی، ۱۳۸۹، صص ۱۵۳-۱۲۵)

باید اذعان کرد که گفتمان ایدئولوژیک انقلابی همان نگرش سنتی به مسجد را دارد البته با این تفاوت که در این گفتمان کارکردهای مسجد صرفاً محدود به کارکردهای دینی و فرهنگی نیست بلکه شامل کارکردهای سیاسی و نظامی نیز می‌شود به گونه‌ای که می‌توان گفت حلقه اتصال امور دینی و سیاسی است.

۲-۲- مبانی جامعه‌شناختی

۲-۲-۱- نظریه همبستگی اجتماعی دور کیم

دور کیم درباره همبستگی اجتماعی که پایه حفظ و بقای یک جامعه است، نظریه‌ای ارائه داده است. وقتی که صحبت از روحیه ایثار و شهادت در جامعه به میان می‌آید، در واقع ترجیح جامعه بر خود محقق می‌شود تا جایی که به فناى خود هم می‌تواند استمرار یابد. فناى خود از نگاه دور کیم یک نوع خودکشی محسوب می‌شود که می‌تواند با انگیزه‌های گوناگون صورت گیرد. وی علل و انگیزه‌های خودکشی را بر پایه همبستگی اجتماعی پایه‌ریزی کرده است. در تعریفی از خودکشی بیان می‌کند که: «مرگی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از عمل مثبت یا منفی قربانی کردن خویش ناشی می‌شود، به گونه‌ای که قربانی می‌داند که این نتیجه را به بار آورده است.» (ذبیحی علی تپه، ۱۳۸۶، ص ۱۷۱)

دورکیم با توجه به مفهوم همبستگی اجتماعی، خودکشی را به چهار دسته تقسیم می‌کند:

۱- **خودکشی خودخواهانه:** این نوع خودکشی زمانی رخ می‌دهد که فرد رابطه ضعیفی را بین خود و جامعه احساس می‌کند و فشارهای اجتماعی نمی‌تواند او را علیه خود ویران‌گرانه، تحت تأثیر قرار دهد.

۲- **خودکشی آنومی:** این نوع خودکشی ناشی از آشفتگی و نابسامانی در جامعه است.

۳- **خودکشی قدرگرایانه:** این نوع خودکشی زمانی رخ می‌دهد که به فرد احساس ناتوانی دست می‌دهد، این ناتوانی می‌تواند، ناشی از سنت‌ها و رسوم دست و پاگیر باشد.

۴- **خودکشی دگرخواهانه:** این نوع زمانی رخ می‌دهد که فرد وظیفه اخلاقی عمیقی را در خود در مقابل جامعه احساس می‌کند، علاقه‌مند می‌شود خود را فدای دیگران کند.

این نوع خودکشی در جوامعی دیده می‌شود که حس همبستگی و انسجام قوی بین اعضا و گروه‌های مختلف وجود دارد (کوزر، ۱۳۷۰، ص ۱۹۴). در این نوع خودکشی،

یکپارچگی گروه‌ها، ادغام فرد با جامعه و احترام به ارزش‌های آن، علت اقدام به آن است. از نظر دورکیم، خودکشی دگرخواهانه نه تنها علامت ضعف و کارکرد نامناسب سیستم

اجتماعی یا فرد وابسته به آن نیست، بلکه گونه‌ای ایثار برای حمایت و حفاظت از اصول اخلاقی، ارزش‌ها و سیستم متبوع به شمار می‌رود. (ذبیحی علی تپه، ۱۳۸۶، ص ۱۷۱)

از میان انواع خودکشی‌های اظهار شده توسط دورکیم، خودکشی دگرخواهانه متناظر با همان ایثار و شهادت در فرهنگ ایرانی-اسلامی است. لذا به زعم دورکیم، این

نوع خودکشی زمانی محقق می‌شود که یک نوع همبستگی و احساس تعلق اجتماعی در میان آحاد افراد جامعه سیال باشد.

دورکیم، در بحث خود پیرامون دین؛ دین را تجسم بخش ارزش‌های مطلوب یک جامعه برای زیستن انسانی‌تر و مطلوب‌تر می‌داند. این ارزش‌ها در پیوند با حوزه‌های

مختلف رفتاری زندگی اجتماعی انسان متبلور می‌شوند.

۲-۲-۲- نظر به ساختار مدور ارزش‌های شوارتز

شوارتز و بیلیسکی (۱۹۷۸) نوعی سنخ‌شناسی از محتواها و خصوصیات ارزش‌ها را با این استدلال استخراج کردند که در شکل هدف‌های آگاهانه، بیان‌گر سه نیازمندی جهانی به

چیزی هستند که همه افراد و جوامع می‌بایستی به آن‌ها پاسخ دهند. این سه نیازمندی جهانی عبارت‌اند از: ۱- نیاز جسمی و زیستی افراد ۲- نیاز به تعامل اجتماعی هماهنگ

۳- نیاز حیاتی و رفاهی گروه. شوارتز معتقد است که از این سه نیازمندی جهانی، ده

گونه ارزشی قابل استخراج عبارت‌اند از: خیرخواهی، سنت، هم‌نوایی، امنیت، قدرت، موفقیت، برانگیختگی، لذت‌طلبی، خوداتکایی و جهان‌گرایی که با توجه به تحقیقات انجام‌شده شوارتز، در تمام فرهنگ‌ها وجود داشته و نسبتاً دارای معانی یکسانی است. ابعاد ارزشی در مجموع، دو محور قطبی را تشکیل می‌دهند: نخست، آمادگی برای تغییر در برابر محافظه‌کاری و دوم؛ توجه به ماورای خود، در برابر تقویت خود. بعد آمادگی در برابر تغییر شامل نوع‌های ارزشی خوداتکایی، برانگیختگی و لذت‌گرایی است. ارزش‌های قدرت‌گرایی، موفقیت و لذت‌طلبی، نمایان‌گر بعد تقویت خود است و ارزش‌های سنت‌گرایی، هم‌نوایی و امنیت، بیانگر بعد محافظه‌کاری است و در نهایت جهان‌گرایی و خیرخواهی، بعد خودتعالی‌بخشی یا توجه به ماورای خود را نمایان می‌سازد. (Schwartz and Gibson, 1998, 99 به نقل از مختاری، ۱۳۹۰، ص ۱۹)

انواع ارزش‌های ده‌گانه در مجموع به دو بعد به شیوه زیر تقسیم می‌شوند:

الف) ارزش‌های جمع‌گرایانه: شامل خیرخواهی، جهان‌گرایی، سنت، امنیت و

هم‌نوایی.

ب) ارزش‌های فردگرایانه: شامل قدرت، استقلال، زندگی هیجان‌انگیز و لذت‌گرایی. شوارتز در تحلیل درزمینه ارزش‌ها، سه پرسش اساسی به شرح زیر مطرح می‌کند، نخست، چگونه اولویت‌های ارزشی افراد توسط تجربه‌های اجتماعی آن‌ها تحت تأثیر قرار می‌گیرد؟ دوم، چگونه تجربیات مشترکی که افراد به دلیل دارا بودن موقعیت‌های مشترک در ساختار اجتماعی مانند تحصیلات، سن، جنس، شغل و ... دارند، بر اولویت‌های ارزشی آن‌ها تأثیر می‌گذارد؟ و سوم، چگونه تجربه‌های منحصر به فرد افراد مانند ضربه‌های روحی، روابط با والدین، مهاجرت و غیره بر اولویت‌های ارزشی آنان تأثیر می‌گذارد؟ (Schwartz and Gibson, 1998, 99 به نقل از مختاری، ۱۳۹۰، ص ۲۰)

۲-۲-۳- نظریه عمل اخلاقی و خیر جمعی

نظریه‌های اخلاقی، دربرگیرنده دو نوع شناختی و عاطفی هستند. نظریه‌های شناختی، اخلاق را بر اساس شناخت، ادراک، استدلال، وظیفه، تکلیف و نوعی تمایلات حساب‌گرانه بیرونی توضیح می‌دهند. صاحب‌نظران این دیدگاه معتقدند کنش متقابل اجتماعی و ادراک و شناخت اجتماعی در مرحله نهایی، مستلزم پرهیز از خودخواهی و خودمداری و تمایل به دگرخواهی و رعایت حقوق دیگران است. پیازه از این مرحله به‌عنوان اخلاق تعاونی، گلبرگ به‌عنوان اخلاق مابعد قراردادی و هابرماس به‌عنوان اخلاق ارتباطی

یاد می‌کند.

نظریه‌های عاطفی بر عکس نظریه‌های شناختی، وفاداری و پای‌بندی به مجموعه‌هایی از ارزش‌ها را عامل اصلی گذار از خودخواهی به دگرخواهی می‌دانند. در این دیدگاه رعایت قواعد و هنجارهای اخلاقی، بدون میل و علاقه و فقط از روی وظیفه و اجبار غیرممکن است. این دیدگاه معتقد است رعایت هنجارهای اخلاقی بر اساس پذیرش عقلانی و استدلال قراردادی که متضمن نفع همه باشد نیست، بلکه باید مبتنی بر پذیرش وجدانی و درونی ارزش‌ها باشد. در عاطفه‌گرایی، اخلاق و ایثار و دگرخواهی از یک جا سرچشمه می‌گیرند و این با هر نوع حساب‌گری و فایده‌گرایی مغایر است. (جوادی یگانه و هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۱۴۳)

کانت نیز نگاه اخلاقی به نوع دوستی و ایثار دارد. به طوری که می‌گوید از داشتن نگاه ابزاری به دیگران بپرهیز، وی همچنین بر تکلیف انسان نسبت به خودش و نسبت به دیگران از جهت خیرخواهی و علاقه‌مندی به دیگران و پذیرش مسئولیت و داشتن عدالت‌ر روابط اجتماعی تأکید می‌کند.

کانت ایثار و نوع دوستی را نقطه مقابل خودخواهی قرار می‌دهد و معتقد است این دو عامل در درون انسان در حال ستیز و نزاع با یکدیگرند. اگر انسان خودخواه نباشد، یعنی دیگران را دوست دارد و نگران سعادت آن‌هاست و چنان‌چه از روی انسان دوستی زمینه خوشبختی دیگران را فراهم کند عمل او از ارزش اخلاقی برخوردار است. (کانت، ۱۳۸۴، ص ۲۷۲)

هابرماس در نظریه کنش ارتباطی بر تفاهم و گفتگو مبتنی بر اجماع و توافق تأکید می‌کند و معتقد است کنش ارتباطی مبتنی بر سرمایه ارتباطی است نه زر، زور و تزویر؛ یعنی کنش افراد بر اساس منافع مادی و ابزاری شخصی نیست بلکه مبتنی بر اخلاقیات و همین اخلاق و کنش اخلاقی مبتنی بر رعایت انصاف، عدالت، آزادی و نفع مشترک و صرف نظر کردن از نفع شخصی برای نفع و مصلحت همگانی است به طوری که این کنش عامل مهارمنانه‌ها و استحکام‌بخش اجتماع است. (هابرماس، ۱۳۸۴، ص ۲۴۲)

۲-۳- چارچوب نظری پژوهش

اساس چهارچوب نظری این پژوهش مبتنی بر دیدگاه دور کیم، شوارتز و گفتمان مسجد به‌عنوان یک گفتمان ایدئولوژیک انقلابی است. برای استخراج فرضیه اصلی پژوهش برای سنجش تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته از این نظریه‌ها استفاده شد.

دور کیم در بررسی‌های به عمل آورده درباره خودکشی، نوعی از خودکشی (خودکشی دگرخواهانه) را شناسایی می‌کند که می‌توان آن را ایثار نامید و آن خودکشی زمانی

رخ می‌دهد که فرد وظیفه اخلاقی عمیقی را در خود در مقابل جامعه احساس می‌کند و خود را فدای دیگران می‌کند. این نوع خودکشی در جوامعی دیده می‌شود که حس همبستگی و انسجام قوی بین اعضا و گروه‌های مختلف وجود دارد. براین اساس، می‌توان گفت داشتن روحیه ایثارگری در طیفی از عالی‌ترین نوع ایثار یعنی، شهادت در فرهنگ اسلامی تا ایثار سطح ضعیف‌تر، در بین افراد جامعه، همبستگی افراد به آن جامعه را نشان می‌دهد که نشان از پابندی افراد به ارزش‌های جامعه دارد؛ اما عدم همبستگی به ارزش‌های جامعه، روحیه ایثارگری را در وی از بین می‌برد. برحسب نظر دورکیم سرچشمه هر گونه فعالیت اخلاقی تبعیت منافع خصوصی از منافع عمومی است که یک ویژگی اخلاقی است. از نظر دورکیم، کنشگران اجتماعی از آنجاکه عامل نقش‌های خانوادگی یا اجتماعی معین هستند، در شبکه‌ای از تعهدات و تکالیف قرار می‌گیرند که حق ندارند آن‌ها را نادیده بگیرند. انسان‌ها نمی‌توانند بدون توافق باهم، بدون پذیرش ایثارهای متقابل و بدون برقرار کردن پیوندهای پایدار با یکدیگر، به صورت جمعی زندگی کنند. دورکیم در مبحث خود پیرامون دین، آن را متبلور کننده ارزش‌ها و مطلوب‌های جامعه می‌داند. نوع دوستی نسبت به دیگر انسان‌ها که فداکاری و ایثار نوع برتر آن به شمار می‌رود، گونه‌ای از ارزش‌های مطلوب جامعه است که در دین اسلام؛ تأکید زیادی بر آن شده است؛ بنابراین؛ انتظار می‌رود کانون‌هایی که به ترویج ارزش‌های اسلامی می‌پردازند، در گسترش روحیه ایثارگری نقش آفرین باشند. مسجد یکی از مهم‌ترین کانون‌هایی است که مسلمانان برای انجام فرائض مذهبی در آنجا گرد می‌آیند، بنابراین، چنین کارکردی برای تقویت و ترویج روحیه ایثارگری از آن انتظار می‌رود.

برای شناسایی ارزش‌هایی که به سبب پایبندی به آن‌ها ایثار و از خودگذشتگی رواج پیدا می‌کنند، می‌توان از ملاک‌های ارزشی شوارتز بهره گرفت. ارزش‌های جمع‌گرایانه موردنظر شوارتز شامل خیرخواهی می‌توانند برای تبیین روحیه ایثارگری به‌عنوان نوعی از ارزش‌های خیرخواهانه مورد استفاده قرار گیرند.

ارزش‌های اسلامی که در برخی موارد کاملاً متفاوت از ارزش‌های مکاتب مادی است، موجب تضمین زندگی اجتماعی و تداوم زندگی سعادت‌مندانه بشر می‌شود. از جمله آن‌ها می‌توان به شهادت‌طلبی و ایثارگری اشاره کرد که فراتر از نیازهای زیستی، مادی و این جهانی است و در حقیقت برای رسیدن نوع بشر به کمال انسانیت و سعادت ابدی تکوین و تشریح شده است. در بررسی کتاب‌های تاریخی به خوبی نمایان است که از ابتدای اسلام تمامی فعالیت‌ها از جمله: گردآوری، تجهیز، سامان‌دهی و تجمیع نیرو

به هنگام احساس خطر و بیم از تعرض دشمن و ترویج ارزش‌های اسلامی در مسجد صورت می‌گرفته است. مسجد نه تنها محل اعزام نیروها و طرح نقشه‌های جنگی بوده، بلکه رسول خدا (ص) دستور می‌دادند در صورت وجود مسجد، چادر فرماندهی ایشان را در کنار آن نصب کنند. پس با توجه به گفتمان ایدئولوژیک انقلابی، مساجد صرفاً مکانی برای عبادت و پرستش باری تعالی نبوده و کارکردهای بسیار مهم‌تری از جمله انتقال مفاهیم و ارزش‌ها و بسیج نیروها برای دفاع از ارزش‌های اسلامی نیز داشته است. می‌توان از گفتمان ایدئولوژیک انقلابی در تبیین کارکردهای مسجد به‌عنوان یک عامل تبلیغی، سیاسی و جهادی، در گرایش افراد به شهادت‌طلبی در این پژوهش بهره گرفت. با توجه به مطالب مذکور به نظر می‌رسد گرایش به مساجد بر گرایش به ایثارگری تأثیر داشته باشد.

۳-۲- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس رویکرد کمی تحقیق و با استفاده از روش پیمایشی به جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات موردنیاز پرداخته است. در این روش از تکنیک یا ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است. پرسش‌نامه از دو بخش اصلی تشکیل شده است: بخش اول شامل سؤالاتی است که اطلاعات مربوط به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی افراد را جویا شده است و بخش دوم شامل مجموعه‌ای از گویه‌هایی که میزان گرایش به مسجد و میزان گرایش آن‌ها نسبت به ایثارگری را ارزیابی می‌کند. سؤالات بخش دوم در قالب طیف لیکرت در سطح ترتیبی (۵ گزینه‌ای) آورده شده است.

۳-۱- فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اصلی پژوهش: میزان گرایش به مسجد بر میزان گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری تأثیر دارد.

فرضیه‌های فرعی: سن بر میزان گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری تأثیر دارد.

میزان تحصیلات بر گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری تأثیر دارد.

بین میزان گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری با توجه به وضعیت تأهل تفاوت

معناداری وجود دارد.

بین میزان گرایش به شهادت‌طلبی و ایثارگری با توجه به جنسیت تفاوت معناداری

وجود دارد.

۳-۲- جامعه و نمونه آماری و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری در این پژوهش افراد ۱۸ سال و بالاتر مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد هستند که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد آن‌ها ۲۲۰۴۰۹ نفر بوده

است. در این پژوهش با استفاده از جدول مورگان (۱۹۷۰)، حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نفر بود که با توجه به در نظر گرفتن احتمال وجود پرسش‌نامه‌های مخدوش، بی‌جواب و نمونه‌های غیر معرف، تعداد پرسشنامه‌ها به ۴۰۰ نفر افزایش یافته است. داده‌های گردآوری شده با نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته است.

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی از نوع طبقه‌ای - چندمرحله‌ای استفاده شده است که پس از تعیین حجم نمونه ابتدا با استفاده از نقشه راهنمای شهرهای یاسوج، گچساران و دهدشت مناطق سه‌گانه شهر (بالا، متوسط، پایین) تعیین شدند و تعداد محله‌های هر منطقه مشخص و بر اساس جمعیت هر محله، تعداد افراد نمونه در هر محله تعیین شد. در مرحله بعد، از هر محله چند بلوک به صورت تصادفی انتخاب شد. سپس از هر بلوک، خانوارهایی با فاصله ۷ خانوار به‌طور منظم انتخاب شدند، آن‌گاه پرسش‌نامه به‌وسیله یکی از افراد ۱۸ سال و بالاتر هر خانوار، تکمیل شد.

۳-۳-۳- روایی و پایایی

جهت سنجش اعتبار پرسش‌نامه از اعتبار صوری و جهت تعیین پایایی از همسانی درونی به روش آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ به دست آمده برای سازه گرایش به ایثارگری ۰/۹۰ و برای سازه میزان گرایش به مسجد ۰/۹۴ بود که با توجه به این‌که مقادیر یادشده از ۰/۷ بیشتر است، بنابراین سوالات از هماهنگی و انسجام لازم برخوردار بوده است. داده‌های گردآوری شده به کمک آماره‌های موجود در نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. به این منظور آماره‌های توصیفی مانند ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t ، رگرسیون دومتغیره و چندمتغیره استفاده شده است.

۳-۴-۴- تعریف مفاهیم

مسجد: مسجد از ماده «سَجَدَ» است و سجده در لغت به معنای نهادن پیشانی بر زمین است؛ و واژه مسجد اسم مکان برای سجده و عبادت است. به‌طور کلی مسجد مکانی است برای مسلمانان به‌منظور عبودیت، بندگی و راز و نیاز با پروردگار.

میزان گرایش به مسجد: میزان گرایش به مسجد با گویه‌هایی (ده گویه) مانند میزان مراجعه افراد به مسجد به‌منظور خواندن نمازهای یومیه، دعای توسل، دعای کمیل، دعای ندبه، زیارت عاشورا، شرکت در مراسم جشن و روضه، شرکت در امور خیریه و جلسات سخنرانی و پایگاه بسیج سنجیده شد. این گویه‌ها در قالب ۱۰ گویه ۵ گزینه‌ای و با طیف لیکرت سنجیده شده است. به گزینیه همیشه (نمره ۵)، زیاد (نمره ۴)، تاحدی (نمره ۳)، کم (نمره ۲) و اصلاً (نمره ۱) اختصاص داده شده است.

ایثارگری (از خودگذشتگی جانی و مالی): ایثار از آن دسته مفاهیمی است که ابعاد گسترده‌ای را در بر می‌گیرد. این خصیصه والای انسانی در همه بخش‌های زندگی انسان حضور و بروز دارد. در ابعاد فردی و اجتماعی و بخش‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی و... نمونه‌های آن را فراوان می‌توان یافت. ایثار در لغت چنین آمده است: «غرض دیگران را بر غرض خویش مقدم داشتن، منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم داشتن و این کمال درجه سخاوت است. ایثارگر آن است که ایثار می‌کند یا آماده ایثار است.» (دهخدا، ۱۳۸۵، ص ۳۸۳) «ایثار برگزیدن و اختیار کردن، اکرام نمودن و در اصطلاح اختیار کردن غیر است بر خود از روی قصد و نیت.» (سجادی، ۱۳۷۹، ص ۳۵۶)

در دین اسلام ایثار عملی خدا محور و در جهت رضایت و قرب حق تعالی است، به طوری که خداوند در قرآن می‌فرماید: «آنچه را انفاق و ایثار می‌کنید وسیله‌ای برای تقرب در نزد خدا و دعای پیامبر قرار می‌دهید.» (سوره توبه، آیه ۹۹)

از خودگذشتگی مالی با یازده گویه نظیر تلاش برای خنثی‌سازی تحریم‌ها، توسعه صنعتی کشور، حمایت از تولید ملی، دفاع از ارزش‌های اسلامی، کمک به بچه‌های بی سرپرست، کمک به انجمن‌های خیریه، کمک به سیل‌زادگان و زلزله‌زدگان، احداث مدرسه و بیمارستان، احداث مسجد و حسینیه، کمک به برپایی مجالس مذهبی مثل روضه، دعا و جشن و احداث اماکن ورزشی در قالب طیف لیگرت سنجیده شد که به گزینه خیلی زیاد (نمره ۵)، زیاد (نمره ۴)، تاحدی (نمره ۳)، کم (نمره ۲) و خیلی کم (نمره ۱) اختصاص داده شده است.

از خودگذشتگی جانی (شهادت‌طلبی) نیز با ده گویه نظیر اهدا خون، اهدا اعضای بدن به دیگران، جان‌فشانی برای فردی که در آتش گرفتار شده، جان‌فشانی برای مبارزه با اخلاص گران نظم و امنیت قاچاقچیان، جان‌فشانی برای دفاع از مردم فلسطین و لبنان و ولایت فقیه و در نهایت جان‌فشانی در راه وطن، در قالب طیف لیگرت سنجیده شد که به گزینه همیشه (نمره ۵)، زیاد (نمره ۴)، تاحدی (نمره ۳)، کم (نمره ۲) و اصلاً (نمره ۱) اختصاص داده شده است.

۴- یافته‌های پژوهش

۴-۱- یافته‌های توصیفی

تعداد پاسخ‌گویان مرد ۱۹۶ نفر (۵۱ درصد) و زنان ۱۸۸ (۴۹ درصد) نفر بودند. میانگین سنی آن‌ها ۲۹/۱۲ سال بود. میانگین سال‌های تحصیلی ۱۴/۱۳ معادل فوق دیپلم بود. تعداد پاسخ‌گویان متأهل ۱۸۷ (۴۸/۷ درصد) نفر و تعداد مجردها ۱۹۷ (۵۱/۳ درصد) نفر بود.

جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که ۴۲/۷ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۴۱/۴ درصد متوسط و ۱۵/۹ درصد، زیاد برای انجام فرایض دینی و دیگر امور به مسجد مراجعه می‌کردند. همچنین ۸/۱ درصد از پاسخ‌گویان دارای گرایش ضعیف، ۴۳/۲ درصد دارای گرایش متوسط و ۴۸/۷ درصد دارای گرایش قوی، به از خود گذشته‌گی مالی بوده‌اند. ۱۱/۵ درصد از پاسخ‌گویان گرایش ضعیف، ۵۲/۶ درصد دارای گرایش متوسط و ۳۵/۹ درصد دارای گرایش قوی به از خود گذشته‌گی جانی (شهادت‌طلبی) بوده‌اند؛ و نهایتاً ۶/۵ درصد از پاسخ‌گویان دارای گرایش ضعیف، ۴۳/۲ درصد دارای گرایش متوسط و ۴۸/۷ درصد دارای قوی، به ایثار بوده‌اند.

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برای متغیرهای اصلی تحقیق

متغیر	کم	متوسط	زیاد
حضور در مسجد	تعداد	۱۵۹	۶۱
	درصد	۴۲/۷	۱۵/۹
از خود گذشته‌گی مالی	تعداد	۱۶۶	۱۸۷
	درصد	۴۳/۲	۴۸/۷
از خود گذشته‌گی جانی	تعداد	۲۰۲	۱۳۸
	درصد	۵۲/۶	۳۵/۹
ایثارگری	تعداد	۲۰۰	۱۵۹
	درصد	۵۲/۱	۴۱/۴

۴-۲- یافته‌های استنباطی

طبق جدول شماره ۲، مقدار به دست آمده آماره فی (۱/۳۱۴) نشان می‌دهد که معادله رگرسیون معنادار نیست. مقدار ضریب تعیین (۰/۰۵۹) نشان می‌دهد که بین سن افراد و متغیر گرایش به فداکاری مالی، همبستگی بسیار ضعیفی وجود دارد که قابل اغماض است.

جدول ۲- تحلیل رگرسیون بین سن و ابعاد گرایش به ایثارگری

متغیر مستقل/متغیر وابسته	ضریب تعیین	بتا	آماره فی	آماره تی	سطح معناداری
سن/گرایش به فداکاری مالی	۰/۰۵۹		۳۱۴	۱۱۴۶	۲۵۲
سن/گرایش به فداکاری جانی	۰/۰۸۹		۱۰۷۳	۱۱۷۵	۰۸۰
سن/گرایش به ایثارگری (مالی و جانی)	۰/۰۸۴		۲/۷۱	۱/۶۴	۱۰۰

ضریب تعیین تعدیل شده (۰/۰۰۳) نیز نشان می‌دهد متغیر سن افراد کمتر از یک درصد از تغییرات متغیر گرایش فداکاری مالی را تبیین می‌کند. همچنین آماره t و سطح خطای آن (۰/۲۵۲) نشان می‌دهد که متغیر موردنظر رابطه معناداری در تبیین تغییرات متغیر گرایش نداشته است. همان‌گونه که از جدول پیدا است بین سن و گرایش به فداکاری مالی و جانی و ایثارگری (مجموع فداکاری جانی و مالی) با توجه به مقدار سطح معناداری (۰/۱۰۰) رابطه معناداری وجود ندارد و مقدار ضریب تعیین تعدیل شده کل نشان می‌دهد متغیر سن فقط ۰/۰۰۴ از متغیر وابسته (گرایش به ایثارگری) را تبیین می‌کند.

جدول ۳- تحلیل رگرسیون بین میزان تحصیلات و ابعاد گرایش به ایثارگری

متغیر مستقل/متغیر وابسته	ضریب تعیین	بتا	آماره فی	آماره تی	سطح معناداری
میزان تحصیلات/گرایش به فداکاری مالی	۰/۱۴۵		۸/۱۶۴	-۲/۸۵۷	۰/۰۰۵
میزان تحصیلات/گرایش به فداکاری جانی	۰/۰۵۸		۱/۲۹۶	-۱/۱۳۸	۰/۲۵۶
میزان تحصیلات/گرایش به ایثارگری	۰/۱۲۳		۵/۹۰۸	-۲/۴۳۱	۰/۰۱۶

طبق جدول شماره ۳، مقدار به دست آمده آماره فی (۸/۱۶۴) که نشان می‌دهد معادله رگرسیون معنادار است. مقدار ضریب تعیین (۰/۱۴۵) نشان می‌دهد که بین میزان تحصیلات و متغیر گرایش به فداکاری مالی همبستگی معکوس و ضعیفی وجود دارد. ضریب تعیین تعدیل شده (۰/۰۱۸) نیز نشان می‌دهد متغیر میزان تحصیلات افراد کمتر از یک درصد از تغییرات متغیر گرایش فداکاری مالی را تبیین می‌کند. همچنین آماره t و سطح خطای آن (-۲/۸۵۷) نشان می‌دهد که متغیر موردنظر رابطه معناداری در تبیین تغییرات متغیر گرایش داشته است. همان‌گونه که از جدول پیدا است بین میزان تحصیلات و گرایش به فداکاری مالی و جانی و ایثارگری (مجموع فداکاری جانی و مالی) با توجه به مقدار سطح معناداری (۰/۰۱۶) رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب تعیین تعدیل شده کل نشان می‌دهد متغیر میزان تحصیلات فقط ۰/۰۱۳ از متغیر وابسته (گرایش به ایثارگری) را تبیین می‌کند.

جدول ۴- تحلیل رگرسیون دو متغیره بین گرایش به مسجد و ابعاد گرایش به ایثارگری

متغیر مستقل/متغیر وابسته	ضریب تعیین	بتا	آماره فی	آماره تی	سطح معناداری
گرایش به مسجد/گرایش به فداکاری مالی	۰/۴۲۴	۰/۴۲۴	۸۳/۶۲۰	۹/۱۴۴	۰/۰۰۰
گرایش به مسجد/گرایش به فداکاری جانی	۰/۴۱۶	۰/۴۱۶	۷۹/۸۰۴	۸/۹۳۳	۰/۰۰۰
گرایش به مسجد/گرایش به ایثارگری	۰/۴۸۹	۰/۴۸۹	۱۱۹/۷۶۸	۱۰/۹۴۴	۰/۰۰۰

طبق جدول شماره ۴ با توجه به مقادیر سطح معناداری (۰/۰۰۰) در سطح خطای کمتر از ۵ درصد و مقدار آماره تی (۹/۱۴۴) به احتمال ۹۹ درصد بین گرایش به مسجد و گرایش به فداکاری مالی رابطه معناداری وجود دارد. در این رابطه مقدار B مثبت است که نشان می‌دهد رابطه مستقیم است. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده (۰/۱۷۷) نشان می‌دهد که متغیر گرایش به مسجد حدود ۱۷/۷ درصد از تغییرات متغیر گرایش به ایثارگری (متغیر وابسته) را تبیین می‌کند. این مقدار تبیین برای متغیر گرایش به فداکاری جانی (شهادت‌طلبی) ۱۷/۱ درصد است. بر اساس همین جدول بین متغیر گرایش به مسجد و گرایش به ایثارگری (فداکاری مالی و جانی) با توجه به سطح معناداری (۰/۰۰۰) رابطه معناداری در حدود ۹۹ درصد وجود دارد. مقدار همبستگی بین این دو متغیر (۰/۴۸۹) است که نشان می‌دهد همبستگی متوسطی وجود دارد. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده (۰/۲۳۷) است که نشان می‌دهد متغیر گرایش به مسجد حدود ۲۳/۷ درصد از متغیر گرایش به ایثارگری را تبیین می‌کند. رابطه بین این دو متغیر با توجه به مقدار آماره فی و بتا، مثبت و مستقیم و با افزایش گرایش به مسجد، گرایش به ایثارگری افزایش می‌یابد. مقدار بتا نیز نشان می‌دهد که به ازای افزایش یک واحدی در متغیر گرایش به مسجد، به اندازه ۰/۴۸۹ به متغیر گرایش افزوده می‌شود.

جدول ۵- نتایج آزمون t جهت بررسی تفاوت در میزان گرایش به از خودگذشتگی جانی (شهادت طلبی)، از خودگذشتگی مالی و ایثارگری با توجه به جنسیت و وضعیت تأهل

جنسیت و وضعیت تأهل	فراوانی	انحراف معیار	آماره تی	درجه آزادی	سطح معناداری
جنسیت زن	۱۸۸	۷/۹۹	۱/۸۶	۳۸۲	۰/۰۶۳
	۱۹۶	۷/۷۶			
جنسیت مرد	۱۸۸	۹/۹۱	۱/۳۲۲	۳۸۲	۰/۱۸۷
	۱۹۶	۹/۷۷			

جنسیت و وضعیت تاهل	فراوانی	انحراف معیار	آماره تی	درجه آزادی	سطح معناداری
	مرد	۱۹۶	۱۵/۱۶		
وضعیت تاهل	از خودگذشتگی جانی	مجرد	۱۹۷	۸/۵۳	۰/۳۴۵
		متاهل	۱۸۷	۷/۱۸	
	از خودگذشتگی مالی	مجرد	۱۹۷	۹/۸۹	۰/۴۷۴
		متاهل	۱۸۷	۹/۸۱	
ایثارگری	مجرد	۱۹۷	۱۶/۲۴	۰/۳۴۲	
	متاهل	۱۸۷	۱۴/۱۶		

جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که با توجه به مقادیر آماره تی و سطح معناداری (۱/۸۱) و (۰/۰۷۰) تفاوت معناداری بین جنسیت و ایثارگری وجود ندارد به عبارت دیگر بین زنان و مردان پاسخگو از لحاظ گرایش به ایثارگری تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین بین پاسخگویان مجرد و متاهل با توجه به مقادیر آماره تی و سطح معناداری (۰/۹۵۲) و (۰/۳۴۲) تفاوت معناداری وجود ندارد.

به منظور بررسی رابطه مجموع متغیرهای مستقل (متغیر اصلی حضور در مسجد و دیگر متغیرهای میزان مستقل) با میزان گرایش به ایثار و تعیین این که متغیرهای مستقل در مجموع تا چه اندازه قادر به تبیین میزان گرایش پاسخگویان به ایثار هستند و کدام یک از آن‌ها پیش‌بینی کننده قوی تر است، از روش تحلیل رگرسیون چند گانه به روش گام به گام استفاده شد که نتایج آن به شرح جدول زیر است.

بر اساس نتایج جدول شماره ۶، قوی‌ترین پیش‌بینی کننده گرایش به ایثار، متغیر میزان گرایش به مسجد است. این متغیر به تنهایی تقریباً ۲۳٪ از واریانس گرایش پاسخگویان به ایثار را تبیین می‌کند. همچنین خارج شدن متغیرهای دیگر از الگو، نشان‌گر توان بالای متغیر میزان گرایش به مسجد و واقعی بودن رابطه آن با میزان گرایش به ایثار است. ضمناً مقدار ضریب استاندارد یا بتا (۰/۴۸۹) نشان می‌دهد که به ازای افزایش یک واحد در میزان گرایش به مسجد به اندازه ۰/۴۸۹ به میزان ایثارگری پاسخگویان افزوده می‌شود.

جدول ۶ - نتایج رگرسیون مرحله‌ای میزان گرایش به ایثار (از خودگذشتگی جانی و مالی)

متغیر پیش‌بینی کننده	بتا	آماره تی	ضریب تعیین تعدیل شده	انحراف معیار	آماره فی	سطح معناداری
میزان گرایش به مسجد	۰/۴۸۹	۱۰/۶۸۵	۰/۲۳۷	۱۳/۳۳	۱۱۹/۷۶۸	۰/۰۰۰

۵- بحث و نتیجه‌گیری

به‌منظور تحقق ارزش‌هایی از قبیل شهادت طلبی، ایثارگری و... می‌توان از ابزارهایی بهره‌گرفت تا نه‌تنها هویت دینی و اسلامی جامعه حفظ شود، بلکه گسترش یابد. در این راستا، اولین قدم شناسایی بسترها و عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری و گسترش ارزش‌های اسلامی است تا بر مبنای آن بتوان برای دست‌یابی به اهداف فوق، برنامه‌ریزی کرد. به نظر می‌رسد که یکی از کانون‌های اصلی تربیت معنوی و هدایت جامعه به سوی ارزش‌ها و اخلاق اسلامی، مساجد هستند. مساجد از بدو تأسیس علاوه بر این که جایگاه عبادت و محل ادای فرائض دینی مسلمانان بود، به‌عنوان یک کانون فراگیر، مرکز تمام فعالیت‌های آموزشی، سیاسی و اجتماعی آنان نیز به شمار می‌آمد؛ اما کارکرد اساسی مسجد همانا ساختن یک انسان ایثارگرو شهادت‌طلب است که از صدر اسلام تا به امروز و خاصه در طول هشت سال دفاع مقدس به خوبی دیده شده است و از عهده این کارکرد به خوبی برآمده است.

بر اساس مبانی و چارچوب نظری پژوهش و برحسب نظریه شوارتز می‌توان گفت تقویت روحیه ایثار و شهادت در گرو رشد ارزش‌های خیرخواهی است که بعد تعالی‌بخشی یا توجه به ماورای خود را نمایان می‌سازد. همچنین تأکید شوارتز بر محتوای اولیه ارزش‌ها که نوعی علاقه‌انگیزی را نشان می‌دهد بیان‌گر حیطه‌های خیرخواهی انسان‌ها نسبت به هم‌نوعان است.

برحسب نظر دورکیم دو نوع فردگرایی اخلاقی و خودخواهانه وجود دارد. در فردگرایی اخلاقی، فرد در پیوند با جامعه و نظم اخلاقی آن شناخته می‌شود و این فردگرایی به معنای مسئول بودن در قبال هم‌نوعان، جامعه و اخلاق مدنی است و بر اساس احساس هم‌دردی یا رنج بشری و آرزوی برابری و عدالت استوار است؛ اما فردگرایی خودخواهانه صرفاً مبتنی بر تقدم سود و انگیزه شخصی است. فردگرایی اخلاقی در واقع نوعی از فردگرایی است که موجب خودکشی دگرخواهانه می‌شود زیرا شدت نوع دوستی، همبستگی و انسجام با جامعه و هم‌نوع به حدی زیاد می‌شود که فرد می‌پذیرد که جان و مال خود را در مسیر تحقق ارزش‌های انسانی فدا کند.

البته ایثار و شهادت در مکتب اسلام و خاصه مذهب تشیع رنگی خدایی دارد به این معنی که فرد ایثارگر نگاهی فرامادی و آخروی به مقوله از خودگذشتگی و ایثار دارد؛ و از این حیث با دیگر مکاتب تفاوت دارد. شاید به همین دلیل است که فوکویاما انسان عاشورایی و شهادت‌طلب را شکست‌ناپذیر می‌داند.

پژوهش حاضر در استانی انجام گرفته که در زمینه ایثارگری و شهادت‌طلبی به

نسبت جمعیتی که دارد، بیشترین تعداد شهید و ایثارگر را به جمهوری اسلامی تقدیم کرده و از این لحاظ حائز رتبه نخست در کشور است. استان کهگیلویه و بویراحمد یک استان کوهستانی است که از دیرباز عشایر نشین بوده، با این وجود پس از روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی نسبتاً در مسیر توسعه و پیشرفت قرار گرفته است و تحولات شهرنشینی و یکجانشینی سیمای این استان را دگرگون کرده است. زندگی در طبیعت سخت و کوهستانی، بر روحیه دلاوری و مقاومت این مرز و بوم در برابر مشکلات، ظلم و جور بیگانگان افزوده است. مردم این دیار با توجه به مکتب اسلام گرایشی فرامادی به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی به‌ویژه ایثارگری و شهادت‌طلبی داشته‌اند که این میزان گرایش با میزان حضور در مساجد رابطه مستقیم داشته است.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که میزان گرایش به مسجد بر میزان گرایش به ایثارگری و شهادت‌طلبی تأثیر معناداری داشته است، به‌گونه‌ای که حدود ۲۴ درصد از واریانس متغیر گرایش به شهادت‌طلبی توسط متغیر گرایش به مسجد تبیین شده است. به عبارت دیگر هر اندازه میزان حضور افراد در مساجد بیشتر شود میزان گرایش آن‌ها به ایثارگری افزایش می‌یابد. این یافته، نشان‌گر جایگاه مسجد و آموزه‌های آن در تقویت ارزش‌های اسلامی به‌ویژه ایثارگری است. ایثارگری به‌عنوان یک نیاز انسانی مطرح است و تقویت چنین مقوله محوری توسط مسجد، نشان‌گر کارکرد مهم اجتماعی و فرهنگی آن در جامعه اسلامی است. نظر به این که ارزش‌ها پایه رفتارها و جهت‌گیری‌های عملی انسان‌ها در جامعه است و مسجد نیز کانونی برای ترویج ارزش‌های انسانی و اسلامی است؛ نتایج این مطالعه به سهم خود اهمیت و تأثیر مسجد بر تقویت روحیه نوع‌دوستی، دیگرخواهی و ایثارگری در جامعه را نشان می‌دهد.

پیامبر اسلام (ص) در دوران رسالت خویش، با شیوه‌های گوناگونی به تقویت و بیان ارزش و جایگاه جهاد و شهادت می‌پرداختند. ایشان از پایگاه مسجد برای این منظور به خوبی استفاده می‌کردند و به شیوه‌های گوناگون مانند سخنرانی درباره جایگاه والای شهیدان در بهشت و جهان آخرت، فرهنگ سرخ شهادت را ترویج می‌نمودند. برای مثال، در جنگ «موته» پس از شهادت سرداران اسلام، پیامبر بر منبر رفتند و به زیبایی جایگاه شهیدان جنگ موته را برای مردم بیان کردند، به گونه‌ای که همه مسلمانان پس از شناخت شأن و جایگاه شهید نزد خداوند متعال، مشتاق این فیض عظیم و والای الهی می‌شدند و آرزوی شهادت می‌کردند. از دیگر فعالیت‌های پیامبر در راستای ارج نهادن به مقام شهید، دیدار ایشان و اهل مسجد با خانواده‌های شهدا بود. ایشانگاهی همراه با دیگر مؤمنان از مسجد به دیدار خانواده‌های شهدا می‌رفتند و از آنان دلجویی

می‌کردند و در جهت حل مشکلات آن‌ها تلاش می‌کردند.

نتایج پژوهش همچنین نشان داد که میزان تحصیلات پاسخگویان بر میزان گرایش به ایثارگری تأثیر معنادار و معکوسی داشته است؛ به گونه‌ای که با افزایش تحصیلات پاسخگویان از میزان گرایش به ایثارگری کاسته می‌شود. سن پاسخگویان بر میزان گرایش به ایثارگری تأثیر معناداری نداشته است، تفاوت بین پاسخگویان مجرد و متأهل و همچنین تفاوت بین پاسخگویان زن و مرد و گرایش به ایثارگری و شهادت‌طلبی به لحاظ آماری معنادار نبود و نوعی همگونی بین میزان گرایش به ایثارگری در این سطوح وجود داشته است.

با توجه به نتایج تحقیق و با توجه به پایین بودن میزان گرایش پاسخگویان به مسجد، از یکسو و نقش‌سازنده حضور در مسجد برای تقویت روحیه ایثارگری، از سوی دیگر، پیشنهاد می‌شود اقدامات زیر صورت پذیرد:

۱. برنامه‌ریزی راهبردی به‌منظور ترغیب جوانان به حضور در مساجد در بعد کمی و کیفی.
۲. بازبینی و تدوین دوباره وضعیت فیزیکی مساجد و محتوای برنامه‌های ارائه‌شده در آن‌ها.
۳. بهره‌گیری از واعظان و خطیبان آگاه به دانش نوین و شرایط نوجوانان و جوانان به‌منظور اجرای برنامه‌های متناسب با شرایط سنی و نسلی آن‌ها.
۴. استفاده از متخصصان حوزه علوم انسانی - رفتاری و ارتباطات، روان‌شناسان و جامعه‌شناسان و مربیان دینی در برنامه‌ریزی امور مساجد.
۵. جلب مشارکت جوانان و نظرخواهی از آنان برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های مساجد.
۶. ارتباط مؤثر بین مدارس و دانشگاه‌ها و مساجد در سطح خرد و در سطح کلان بین سازمان‌ها و وزارت‌خانه‌های متبوع.
۷. تغییر نگرش نسبت به مسجد به‌عنوان محل صرفاً عبادی برای قشر خاص به جایگاه اجتماعی برای همه.
۸. رفع مشکلات مربوط به بهداشت و نظافت مسجد و مراعات طهارت و نظافت از جمله پاکیزگی فرش‌ها، درب و دیوار و محوطه. هم‌چنین رسیدگی به امکانات تهویه (سرمايشی و گرمایشی).
۹. برگزاری جلسات نقد در حوزه‌های مختلف (دینی، هنری، علمی و...)

منابع

قرآن کریم.

الف) مقاله‌ها

۱. جوادی یگانه، محمدرضا و هاشمی، سید ضیاء (۱۳۸۴). تعارض نفع فردی و نفع جمعی (دوراهی اجتماعی) و عوامل مؤثر بر آن، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، صص ۱۷۳-۱۴۱.
۲. ذبیحی علی‌تپه، علی (۱۳۸۶). جنگ و فرهنگ ایثار و شهادت، مجموعه مقالات نخستین همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت، سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران استان فارس. صص ۱۷۹-۱۶۶.
۳. فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۷). مسجد و مدرنیت: مروری تحلیلی و جامعه‌شناختی به گفتمان‌های مسجد در ایران، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی (ویژه‌نامه پژوهش‌های اجتماعی) صص ۱۳۲-۹۹.

ب) کتاب‌ها

۴. دهخدا علی اکبر (۱۳۸۵). فرهنگ متوسط دهخدا، زیر نظر سید جعفر شهیدی، چاپاول نشر دانشگاه تهران.
۵. رستگار، مرتضی (۱۳۸۷). مسجد در روایات و اخبار، مرکز رسیدگی به امور مساجد، تهران، نشر ثقلین.
۶. زکریایی، محمدعلی (۱۳۷۴). اندیشه موضوعی دکتر علی شریعتی در: فلسفه و جامعه‌شناسی سیاسی، تهران، نشر الهام.
۷. سجادی، سید جعفر (۱۳۷۹). فرهنگ معارف اسلامی، جلد اول، انتشارات کومش.
۸. شمخانی، اژدر (۱۳۹۰). تبیین نظری مفهوم ایثار و شهادت، مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، همدان.
۹. صحیفه نور، جلد ۱۸. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار و اندیشه‌های امام خمینی (ره).
۱۰. عزیزی، عباس (۱۳۷۶). فضایل و آثار مسجد در آینه قرآن، قم، نشر نبوغ.
۱۱. فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۹). مدرن یا امروزی شدن فرهنگ ایران، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
۱۲. کوزر، لیوئیس (۱۳۷۰). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
۱۳. کانت، ایمانوئل (۱۳۸۴). درس‌های فلسفه اخلاق، ترجمه صانعی دره بیدی، تهران: انتشارات نقش و نگار.
۱۴. مختاری، مریم (۱۳۹۰). نظرسنجی عمومی درباره حفظ و تقویت روحیه ایثارگری و انتظارات آنان از ایثارگران: مورد مطالعه مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد،

معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی بنیاد شهید استان کهگیلویه و بویراحمد.
 ۱۵. هابرماس، یورگن (۱۳۸۴). کنش ارتباطی، ترجمه کمال پولادی، تهران: انتشارات
 موسسه ایران

منابع لاتین

16. Morgan, D. W. (1970).” **Determining sample Size For Research Activities**”, Educational and Psychological Measurement, pp.607-610.
17. Schwartz. S. H & E. P. Gibson (1998) “**Value Priorities and Gender**” Social Psychology Quarterly, 61 (1): 49-67.

